

УДК 657

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ І ПОДАТКОВИЙ ОБЛІК БЕЗНАДІЙНОЇ ТА СУМНІВНОЇ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ

ВІТАЛІЙ БАБІЧ,канд. екон. наук,
професор кафедри обліку
підприємницької діяльності,**АНАТОЛІЙ ПОДДЕРЬОГІН,**канд. екон. наук, професор
кафедри фінансів підприємств,
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

У статті досліджено питання, пов'язані з веденням бухгалтерського та податкового обліку, безнадійної й сумнівної дебіторської заборгованості за товари (роботи, послуги) та формування інформації про таку заборгованість у бухгалтерському обліку, фінансовій і податковій звітності. Висвітлено проблеми формування і обліку резерву сумнівних боргів та його впливу на фінансові результати і об'єкт оподаткування прибутку. Надано пропозиції щодо вдосконалення обліку і регулювання безнадійної та сумнівної дебіторської заборгованості.

Ключові слова: безнадійна дебіторська заборгованість, сумнівна дебіторська заборгованість, строк позовної давності, податковий облік, бухгалтерський облік.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах господарювання за наявності конкуренції на ринках збуту підприємства змушені продавати продукцію, товари, виконувати роботи і надавати послуги з наступною їх оплатою. В результаті таких операцій у підприємств виникає дебіторська заборгованість покупців (замовників), яка може погашатися в строки, передбачені договорами купівлі-продажу, договорами (контрактами) на виконання робіт (надання послуг), а також переходити в сумнівну і безнадійну заборгованість.

Сумнівна і безнадійна дебіторська заборгованість виникає у підприємств-постачальників (підрядників) найчастіше внаслідок того, що вони не вивчили фінансовий стан і платоспроможність підприємств-покупців (замовників).

Безнадійна та сумнівна дебіторська заборгованість є об'єктом як бухгалтерського, так і податкового обліку і регулюється законодавчо-правовими і нормативними актами.

ОБЛІК ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ

Мають місце розбіжності в бухгалтерському і податковому обліку дебіторської заборгованості. Недостатньо досліджено питання формування і обліку резерву сумнівних боргів та його впливу на фінансові результати та об'єкт оподаткування прибутку.

Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» визначено, що **безнадійна дебіторська заборгованість** – це поточна дебіторська заборгованість, щодо якої відсутня впевненість про її погашення, або за якою минув строк позовної давності.

Більш широке тлумачення безнадійної заборгованості наведено в пп. 14.1.11 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України (далі – ПКУ). До такої заборгованості віднесено заборгованість, що відповідає одній з таких ознак: заборгованість, за якою минув строк позовної давності; прострочена заборгованість внаслідок недостатності майна фізичної особи за умови, що дії кредитора спрямовані на примусове стягнення майна боржника, не призвели до повного погашення заборгованості; заборгованість, що не погашена внаслідок недостатності майна суб'єктів господарювання, оголошених банкрутами або знятих з реєстрації як суб'єктів господарювання у зв'язку з їх ліквідацією; заборгованість, що не погашена внаслідок недостатності коштів, отриманих від продажу майна, переданого позичальником у заставу як забезпечення заборгованості за умови, що інші юридичні дії кредитора не призвели до погашення заборгованості в повному обсязі; заборгованість, стягнення якої стало неможливим у зв'язку з дією обставин непереборної сили, стихійного лиха (форс-мажорних обставин); прострочена заборгованість померлих фі-

зичних осіб, а також осіб, які у судовому порядку визначені безвісно відсутніми, недієздатними або оголошені померлими, а також прострочена заборгованість фізичних осіб, засуджених до позбавлення волі.

Визначення сумнівної дебіторської заборгованості в ПКУ відсутнє, а в П(С)БО 10 зазначено, що **сумнівний борг** – це поточна дебіторська заборгованість, щодо якої відсутня впевненість її погашення боржником.

Як видно із наведених визначень, характерною ознакою безнадійної дебіторської заборгованості є відсутність впевненості щодо її погашення боржником і за якою минув строк позовної давності, а для сумнівної заборгованості існує невпевненість в її погашенні боржником. Такі розбіжності у визначенні безнадійної та сумнівної заборгованості обумовлюють розбіжності у визначенні фінансового стану підприємства в цілому. Це пояснюється тим, що при визначенні доходу для цілей оподаткування і визначенні фінансового результату підприємства за звітний період застосовують принцип нарахування. Тобто датою визначення доходу є дата реалізації продукції, товарів, робіт, послуг незалежно від дати надходження коштів (іншої компенсації) за них.

Отже, залежно від впевненості в погашенні боргу за продукцію, товари, роботи, послуги заборгованість поділяють на сумнівну та безнадійну.

Розглянемо механізм відображення вказаних видів заборгованості в бухгалтерському і податковому обліку, враховуючи наведені вище їх особливості.

Інформацію про сумнівну дебіторську заборгованість формують за результатами строків її погашення. Менеджери підприємства використовують таку інформацію з метою визначення сум очікуваних витрат на погашення безнадійної заборгованості. Очікуючи такі витрати, підприємство має право створювати резерв сумнівних боргів і тим самим більш точно формувати фінансові результати звітного періоду.

Оскільки поточна дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги є фінансовим активом, то її включають до підсумку балансу за чистою вартістю реалізації, яку визначають вирахуванням із первісної вартості реалізованих продуктів, товарів, робіт, послуг резерву сумнівних боргів.

ФОРМУВАННЯ ТА ОБЛІК РЕЗЕРВУ СУМНІВНИХ БОРГІВ

Відповідно до П(С)БО 10 величину резерву сумнівних боргів можна визначати за одним із таких методів із застосуванням:

- абсолютної суми сумнівної заборгованості;
- коефіцієнта сумнівності.

За першим методом величину резерву визначають на основі аналізу платоспроможності кожного окремого дебітора. Застосування цього методу потребує наявності інформації про фінансовий стан і платоспроможність кожного підприємства-покупця (замовника). В результаті підприємство-кредитор одержує точну інформацію про можливе погашення боргу в певний строк.

На нашу думку, цей метод найприйнятніший для підприємств малого і середнього бізнесу, в яких кількість підприємств – покупців (замовників), як правило, незначна і ці підприємства постійні, а також для новостворених підприємств, у яких недостатньо інформації про покупців.

За другим методом величину резерву розраховують як суму залишку дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги на початок періоду, помножену на коефіцієнт сумнівності.

Коефіцієнт сумнівності може бути розрахований одним із таких способів:

- визначення частки безнадійних боргів у загальній сумі дебіторської заборгованості;
- групування дебіторської заборгованості за строками непогашення;
- визначення середнього значення дебіторської заборгованості, списаної протягом певного періоду, у сумі дебіторської заборгованості на початок відповідного періоду за попередні 3–5 років.

Вважаємо, що найбільш точно можна визначити коефіцієнт сумнівності способом групування дебіторської заборгованості за строками непогашення.

Рішення щодо групування дебіторської заборгованості підприємство приймає самостійно. Коефіцієнт сумнівності визначають для кожної групи. Величину резерву сумнівних боргів розраховують як суму добутку поточної дебіторської заборгованості відповідної групи та коефіцієнта сумнівності відповідної групи.

Підприємство самостійно вибирає метод визначення величини резерву сумнівних боргів і вносить його до наказу (положення) про облікову політику підприємства.

У бухгалтерському обліку нараховану суму резерву сумнівних боргів відображують у складі інших операційних витрат:

Д-т 944 «Сумнівні і безнадійні борги»

К-т 38 «Резерв сумнівних боргів».

Нараховану суму резерву сумнівних боргів за звітний період відображують у формі № 2 «Звіт про фінансові результати» у складі інших операційних витрат.

Фактичне списання (виключення з активів) безнадійної дебіторської заборгованості здійснюють за рахунок резерву сумнівних боргів (рахунок 38). Якщо його недостатньо, то списання здійснюють за рахунок інших операційних витрат. При цьому списану дебіторську заборгованість обліковують на позабалансовому субрахунку 071 «Списана дебіторська заборгованість» протягом не менше як три роки з дати списання для спостереження за можливістю її стягнення у випадках зміни майнового стану боржника. Суму відшкодування раніше списаної безнадійної дебіторської заборгованості включають до складу інших операційних доходів (субрахунок 716 «Відшкодування раніше списаних активів»).

Із позабалансового субрахунку 071 дебіторську заборгованість списують у разі її відшкодування або закінчення строку її обліку. Незалежно від методу створення резерву сумнівних боргів його залишок на дату складання балансу не може бути більшим, ніж сума дебіторської заборгованості на ту саму дату.

Отже, створення резерву сумнівних боргів і механізм списання безнадійної дебіторської заборгованості сприяють більш точному визначенню величини витрат за такою заборгованістю за звітними періодами їх виконання, а також визначенню фінансових результатів діяльності підприємства.

У ПКУ розглянуті питання вирішуються більш складно.

Так, згідно з пп. 138.10.6 п. 138.10 ст. 138 встановлено, що до інших витрат звичайної діяльності, не пов'язаних безпосередньо з виробництвом та/або реалізацією товарів, виконанням робіт, наданням послуг, відносяться з метою оподаткування, зокрема, витрати на створення резерву сумнівної заборгованості до суми безнадійної дебіторської заборгованості.

Цю норму доцільно виключити з ПКУ. Можна обґрунтувати це тим, що при визначенні об'єкта оподаткування податком на прибуток враховують фактичні витрати, а не їх забезпечення. В цій нормі зазначено, що такі витрати на створення резерву визнаються витратами в сумі безнадійної дебіторської заборгованості, а урегулювання безнадійної та сумнівної заборгованості здійснюється відповідно до ст. 159 ПКУ.

Згідно з пп. 159.1.1 цієї статті платник податку – продавець має право зменшити суму доходу звітного періоду на вартість відвантажених товарів, виконаних робіт, наданих послуг у поточному або попередніх звітних податкових періодах, якщо покупець затримує без погодження з платником податку оплату

таких товарів, робіт, послуг (або не надає інших видів компенсації їх вартості).

Право на таке коригування доходу виникає, якщо протягом звітного періоду платник податку звертається до суду з позовом (заявою) про стягнення заборгованості з боржника або про порушення справи про його банкрутство чи стягнення заставленого ним майна, або коли за поданням платника податку нотаріус вчиняє виконавчий напис про стягнення майна (крім податкового боргу).

Із наведеного видно, що платнику податку не складно виконати вимоги, щоб одержати право на зменшення доходу. Для цього підприємству необхідно своєчасно подати заяву до суду або нотаріуса щодо стягнення боргу з покупця.

Тим самим підпунктом ПКУ передбачено, що в разі врегулювання сумнівного боргу одночасно зі зменшенням доходу підприємство-продавець зменшує суму витрат звітного періоду на собівартість відвантажених товарів, виконаних робіт, наданих послуг. Собівартість таких товарів (робіт, послуг) визначають одним з методів, передбачених П(С)БО 9 «Запаси» і зафіксованих в наказі про облікову політику підприємства (ідентифікованої собівартості, середньозваженої собівартості, собівартості перших за часом надходження запасів (ФІФО)).

Якщо врегулювання заборгованості нічого не дасть (наприклад, суд не задовольнить позову (заяви) підприємства-продавця) або якщо покупець погасить визначений борг, то продавець, який у минулому зменшив дохід від продажу та витрати (собівартість), відновлює (збільшує) їх.

Велику відповідальність покладено на платника податку – покупця. Він зобов'язаний зменшити витрати на вартість заборгованості, визначеної судом чи за виконавчим написом нотаріуса. Якщо в наступних податкових періодах погашається така заборгованість або її частина, то збільшуватимуться (відновлюватимуться) витрати у повній або частковій сумі.

Платники податку повинні мати на увазі, що заборгованість, попередньо віднесена на зменшення доходу (за умов, викладених вище), яка визнається безнадійною, внаслідок недостатності активів покупця, визнання банкрутом у встановленому порядку або її списання згідно з мировою угодою, укладеною відповідно до законодавства з питань банкрутства, не змінює податкові зобов'язання як покупця, так і продавця.

Важливою нормою ПКУ є те, що заборгованість, за якою платник податку не звертався до суду або не вживав інших заходів, передбачених законодавством

щодо її стягнення до закінчення строку позовної давності, не може бути віднесена на зменшення доходу при визначенні об'єкта оподаткування прибутку.

Інформація щодо врегулювання сумнівної (безнадійної) заборгованості надана у додатках СБ, ІД і ІВ до декларації з податку на прибуток підприємства, де окремо відображують суми про коригування доходів і витрат у зв'язку з урегулюванням сумнівної (безнадійної) заборгованості.

Операції з врегулювання сумнівної (безнадійної) дебіторської заборгованості вимагають коригування і сум податку на додану вартість (далі – ПДВ). У бухгалтерському обліку створення резерву сумнівних боргів не впливає на зміни в сумах податкових зобов'язань чи податкового кредиту з ПДВ.

Водночас зменшення доходу від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг при списанні заборгованості вимагає коригування (зменшення) податкового зобов'язання з ПДВ у підприємства-продавця, а у підприємства-покупця – зменшення суми податкового кредиту.

Операції з коригування зобов'язань з ПДВ відображують методом здійснення операцій з нарахування податкових зобов'язань і податкового кредиту відповідно.

У податковому обліку платник податку – продавець зменшує податкове зобов'язання за умови обґрунтованого зменшення доходу, а платник податку – покупець відповідно зменшує суму податкового кредиту.

ВИСНОВКИ

У податковому та бухгалтерському обліку слід чітко розділяти поняття «сумнівна дебіторська заборгованість» і «безнадійна дебіторська заборгованість». При цьому в П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» доцільно розширити ознаки визначення безнадійною дебіторської заборгованості з урахуванням вимог ПКУ.

Під час визначення об'єкта оподаткування податком на прибуток у складі витрат не потрібно враховувати витрати на створення резерву сумнівних боргів за операціями з відвантаження (реалізації) продукції, товарів, робіт, послуг.

Підприємства-продавці при створенні резерву сумнівних боргів на основі аналізу дебіторської заборгованості за відвантажену (реалізовану) продукцію (товари, роботи, послуги) мають визначити групи заборгованості за термінами її непогашення в установлені договорами (контрактами) строки і вибрати оптимальний метод розрахунку резерву сумнівних боргів.

При списанні безнадійної заборгованості треба чітко визначити підстави відповідно до вимог ПКУ і коригувати доходи та витрати за такими операціями, а також здійснювати коригування податкових зобов'язань і податкового кредиту з ПДВ.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. **Цивільний** кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV із змінами та доповненнями.

2. **Податковий** кодекс України від 02.12.2010 р. № 2756-VI.

3. **Положення** (стандарт) бухгалтерського обліку 2 «Баланс», затв. наказом Міністерства фінансів України

від 31.03.99 р. № 87, із змінами і доповненнями.

4. **Положення** (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість», затв. наказом Міністерства фінансів України від 08.10.99 р. № 237, із змінами і доповненнями.

В статье исследованы вопросы, связанные с ведением бухгалтерского и налогового учета безнадежной и сомнительной дебиторской задолженности за товары (работы, услуги), а также формирования информации по такой задолженности в бухгалтерском учете, финансовой и налоговой отчетности. Освещены проблемы формирования и учета резерва сомнительных долгов и его влияния на финансовые результаты и объект налогообложения прибыли. Даны предложения по усовершенствованию учета и регулированию безнадежной и сомнительной дебиторской задолженности.

Ключевые слова: *безнадежная дебиторская задолженность, сомнительная дебиторская задолженность, срок исковой давности, налоговый учет, бухгалтерский учет.*